

Kemiran tehdasalue, Vaasa

Rakennushistoriallinen inventointi

Pohjanmaan museo 2010

Rakennustutkija Anne Majaneva-Virkola

INVENTOINTIKERTOMUS

Kemira Oyj ja Vaasan kaupunki ovat vuonna 2010 aloittaneet neuvottelut maakaupoista ja kaavoituksesta. Tämä rakennushistoriallinen inventointi on kaupunkisuunnittelun tilaama osaselvitys kaavoituksen tarpeisiin. Työn arvioitiin olevan tarkistusluontoinen ja se päätettiin tehdä Pohjanmaan museossa virkatyönä. Työn edetessä havaittiin, että tietoja Kemiran alueesta ei museolla ennestään ollutkaan niin paljon kuin oli arvioitu, ja työ oli siksi oletettua suurempi. Työn suoritti rakennustutkija, arkkitehti Anne Majaneva-Virkola pääasiassa kevään ja kesän 2010 aikana, kirjoitustyö syksyn 2010 aikana. Tietoa kerättiin kirjallisuudesta sekä Kemiran arkistosta, jossa suurena apuna oli project manager Sirpa Muotio Kemiralta. Rakennuksia kuvattiin paikan päällä ja vanhoja kuvia saatiin runsaasti käyttöön Kemiran arkistosta.

Inventointi on talletettu myös KIOSKI-inventointisovellukseen.

Vaasassa 9.11.2010

Anne Majaneva-Virkola

SISÄLLYSLUETTELO

Kartta	2
Inventointikertomus	3
1. Alueen historiaa	5
1898 – 1926: Kruunun aika	5
1927 – 1939: Lastenkodin aika	6
1940 – 1944: Kss. Varikko	9
1945 – 1972: Vihtavuori Oy:stä Rikkihappo Oy:ksi	10
1972 - : Kemiran aika	14
2. Tehdasalue sosiaalisena ympäristönä	16
3. Rakennuskanta	18
4. Arvotus	49

Kirjallisuusluettelo

Liitteet	1 – Excel-taulukko Kemiran rakennuksista
	2 – Inventoitujen rakennusten ikäjakauma havainnollistettuna kartalle

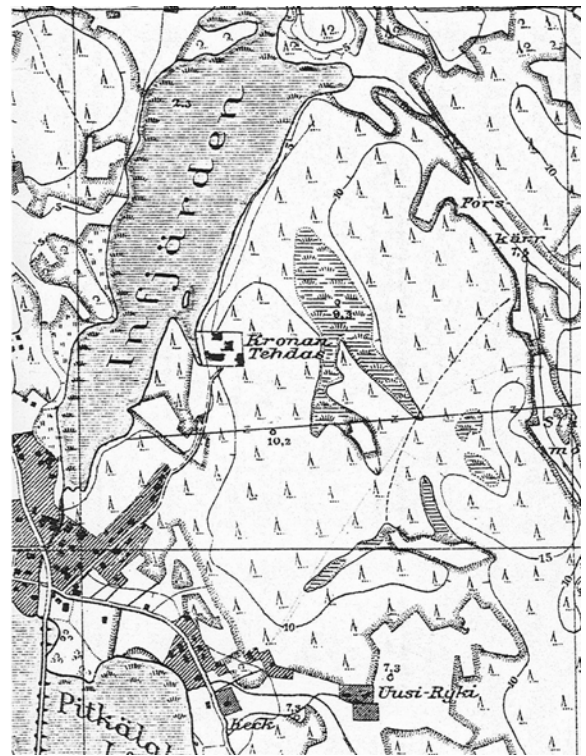
1. ALUEEN HISTORIAA

1898 – 1926: Kruunun aika

Kemiran tehdasalueella Vaasan Vetokannaksella on harjoitettu teollista toimintaa jo 1800-luvun lopulta alkaen. Ensimmäinen tuote oli olut. Liikemies Aino Lindeman rakensi v. 1898-99 olutpanimon kilpailemaan läheisen Bockin panimon kanssa. Panimon nimenä oli Vaasan Höyrypanimo Osakeyhtiö / Vasa Ångbryggeri Aktiebolag, mutta kansan suussa se sai nimen Kruunu (Kronan) ensimmäisen olutmerkkinsä mukaan. Vuonna 1903 Bock osti kilpailijansa (kauppa vahvistettiin vasta 1905) ja jatkoi toimintaa samalla paikalla. Toimintaa vaikeuttivat raittiusaate, anniskelun rajoittaminen sekä kova kilpailu. Vuonna 1907 Bockin panimon johto irtisanoi Kronanin oluenpano-oikeudet ja alkoi valmistaa siellä pilsneriä.

Ölbryggeriet Kronan. Postikortti, Pohjanmaan museo. Huomaa oluttynnyrit tehtaan edessä ja vieressä. Kiinteistörekisterin mukaan rakennus olisi valmistunut jo 1890.

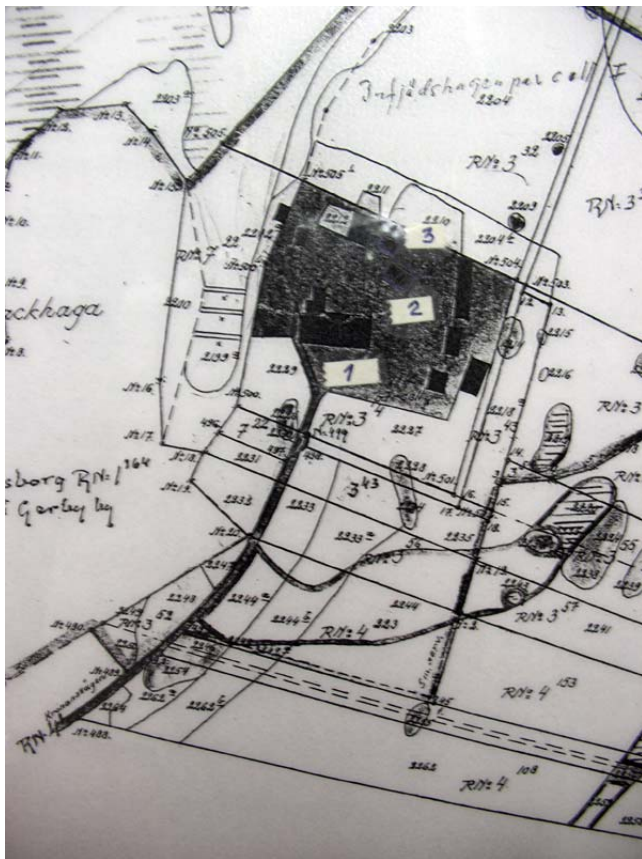

Ote Vaasan ja lähiympäristön kartasta, 1920-luku.

Vuonna 1910 perustettiin Hiivatehdas Oy Kruunu (Kronan Jästfabriksaktiebolag). Tehdas työskenteli panimon ennen käyttämissä tiloissa, mutta nyt valmistettiin hiivaa ja spritiä, jonkin verran myös muita tuotteita kuten esim. Kruunun "herraskartanoviinaa". Osakeyhtiö Kronan oli huomattava valmistaja, jonka kiintiö oli viidesosa maan hiivantuotannosta ja väkijuomanjalostustehtaan osuus oli kymmenesosa maan viinantuotannosta. Kieltolaki astui voimaan 1.6.1919 ja valtio otti vähitellen hallintaansa maan hiivantuotannon. Hiivatehdas Oy Kruunun osakkaat myivät tehtaansa valtiolle v. 1919. Valtio jatkoi toimintaa huonokuntoisissa tiloissa. Tehdas korjattiin vuonna 1921, mutta tuotanto ei ollut kannattavaa. Vuonna 1926 tuotanto lopetettiin Kruunun tehtaalla.

1927 – 1939: Lastenkodin aika

Tuntematon kartta Kemiran arkistosta. Ajoitus todennäköisesti 1930-luvun alku, ennen Kotirannan ja Vetokannaksen siirtämistä Mustasaaren kunnalta Vaasan kaupungille. Vanha tehdas vuodelta 1899 on suurin rakennus (1), muut rakennukset olut- ja hiivatehtaan aikaisia asuin- ja varastorakennuksia.

Vuosina 1927 - 1939 Kruunun tehdasalueella toimi lastenkoti. Koteja kodittomille lapsille -yhdistyksen (nykyinen Pelastakaa Lapset ry) Vaasan paikalliskomitea oli perustettu vuonna 1923. Komitean ensimmäisenä kiireellisenä tehtävänä oli vastaanottokotien järjestäminen. Vuonna 1926 sai komitea käyttöönsä amerikkansuomalaiselta Suomi-Band -orkesterilta konserttimatkan tulot 5000 mk, jotka oli tarkoitettu Vaasan läänin vastaanottokodin perustamista varten. Paikalliskomitea neuvotteli valtion kanssa Kronanin hiiva- ja alkoholitehtaan rakennusten vuokraamisesta. Kokonaisuuteen kuuluivat konttori-, sauna- ja pesutuparakennus sekä kasvitarha.

Vastaanottokoti vihittiin käyttöön helmikuussa 1928. Vastaanottokotiin sijoitettiin aluksi 20 lasta. Pitkäaikaisin vastaanottokodin johtaja oli Martta Heiskala, 1. joulukuuta 1928 alkaen toiminnan loppuun saakka. Kronanin lastenkodin vuokrasopimus irtisanottiin syyskuussa 1939, koska koko Kronanin alue oli luovutettu puolustustarkoituksiin. Lastenkotitoiminta lakkautettiin 1.1.1940 alkaen.

1930-luvulla "Vasa kustradio" toimi tehdasalueella entisessä Hiivatehtaan laboratoriossa.

Asuinrakennuksen edustalla seisova rautapilari viittaisi siihen, että vasemmanpuoleisen kuvan esittämä rakennus olisi asuinrakennus vuodelta 1912, joka myöhemmin muutettiin konttoritiloiksi ja on nykyään alla olevan kuvan näköinen. Oikeanpuoleinen rakennus on otsikoitu arkistossa nimellä lastenkoti. Nämä rakennukset mahdollisesti sijaitsivat vierekkäin (edellisen sivun kartassa nro:t 2 ja 3).

Martta Heiskala.

Lastenkodin lapset ja hoitajat ulkona. Taustalla radioasema?

Lapset uimassa Pukinjärvässä vuonna 1937.

Lastenkodin terassilla.

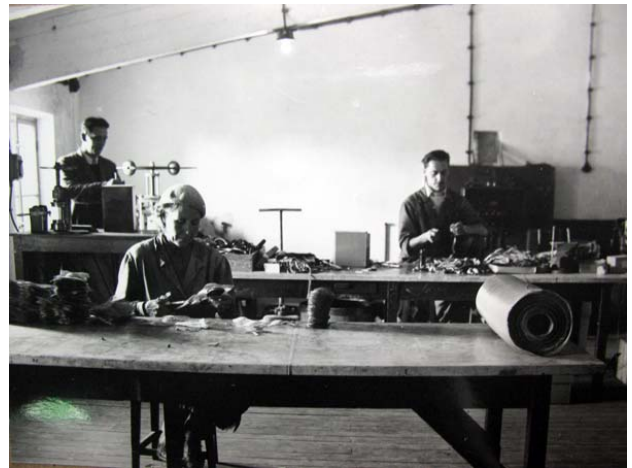

Sisäkuva. Puhelinkeskus tai radioasema?

1939 – 1945 Kss. varikko

Vuonna 1939 tehtiin päätös Kss. (kaasusuojelu) varikon perustamisesta Vaasaan. Valtio luovutti alueen puolustusministeriön käyttöön ja kaasunaamarien valmistus aloitettiin vanhassa panimorakennuksessa, joka suurin kustannuksin muutettiin uuteen tuotantoon sopivaksi. Osa koneista tuotiin Helsingissä sijaitsevasta kaasunaamaritehtaasta, jota pommitukset olivat vaurioittaneet. Sotavuosina 1939 - 1944 valmistettiin muitakin sodankäyntiin tarpeellisia tuotteita, varsinkin desinfiomisvarusteita ja muita armeijan terveydenhoitoon kuuluvia artikkeleita. Suojaintuotanto jatkui samassa rakennuksessa vuoteen 1975 saakka, jolloin uusi suojaintehdas valmistui.

Vanha tehdas, joka on maalattu suojavärein. Kuva lienee sodan ajalta. Suojaintuotantoa vanhalla tehtaalla vuonna 1942.

Kss. varikon muistolaatan paljastustilaisuudesta v. 1982.

1945 – 1972: Vihtavuori Oy:stä Rikkihappo Oy:ksi

Rauhansopimuksen jälkeen siirryttiin jälleen uuteen tuotantoon. Vuonna 1945 varikko liitettiin osaksi Valtion Ruutitehdasta, myöhemmin Vihtavuori Oy:tä. Vuonna 1950 valtio päätti asettaa Vaasan tehtaiden toiminnan kokonaan Rikkihappo- ja Superfosfaattitehtaat Oy:n alaisiksi, olemaan yhtenä osastona tässä valtion suuressa kemiallisten tehtaiden ryhmässä. Vuonna 1961 nimi muutettiin Rikkihappo Oy:ksi. Vuonna 1972 Typpi Oy fuusioitui Rikkihappo Oy:n kanssa ja uuden yhtiön nimeksi tuli Kemira Oy.

Kemiallinen tehdas rakennettiin 1941.

Kemikaalien kuljetusta.

Vanha suojaintehdas v. 1975, nykyisin Scott Health&Safety.

Vaasan tehtailla valmistettiin 1940-luvun lopulla erilaisia DDT-aineita syöpäläisten, karpästen ja kasvintuholaisten torjuntaan, Täyssato-nimistä peittausainetta sekä joitain malleja työtekijöiden suojeluvälineitä. Ensimmäinen paperikemikaali syntetisoitiin vuonna 1949 ja otettiin tuotantoon 1950-luvulla. Tuotannon monipuolistamiseksi päätettiin Vaasan tehtaiden laboratoriosta muodostaa yhtymän keskuslaboratorio. Laboratoriohanke liittyi yhtiön päätökseen ryhtyä kehittämään erikoislakkoja paperi- ja tekstiiliteollisuutta varten. Vuonna 1951 rakennettiin kasvihuone kasvinsuojeluainekokeita varten. 1960-luvun alussa rakennettiin fysikaalinen laboratorio, jossa oli mm. kaksi kasvihuonetta tehtaiden tuotteiden tutkimista ja kehittämistä varten.

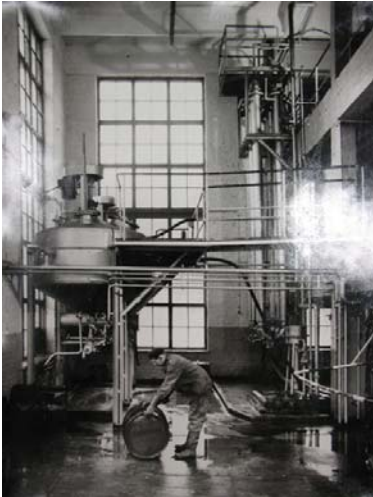
Työskentelyä laboratoriossa.

Työskentelyä kasvihuoneessa.

Vaasan tehtaiden uusi tuote, puunkyllästysaine Lahontuho, saatiin myyntiin vuonna 1951. Muita uusia tuotteita olivat teollisuuskemikaali Limantuho, jotkin kasvinsuojeluaineet sekä puutarhan Y-lannos, joiden pienpakkaukset valmistettiin Vaasassa. Näillä tuotteilla Vaasan tehtaot kasvattivat myyntiään tasaisesti 1950-luvun puolivälistä alkaen. Uusi torjunta-ainetehdas rakennettiin lisätilan tarpeita tyydyttämään vuonna 1968. Useiden vuosien harkinnan ja sopivan valmistusmenetelmän etsimisen jälkeen ostettiin lisenssi polyelektrolyyttien valmistusmenetelmälle ja Vaasaan rakennettiin polyelektrolyyttitehdas vuonna 1979.

Puunkyllästysaine Lahontuho.

Lahontuhon pakkausta.

Havainnollinen kartta noin vuodelta 1967. Portti sijaitsee oikeassa alareunassa. Etualalla vasemmalla mikrobiologinen laboratorio (1962) kasvihuoneineen, sen takana vanha hallintorakennus keskellä (1944) ja pajat ja varastot ympärillä (1943 – 1967). Pitkä rakennus (1943) oli alun perin savutarviketehdas. Vasemmassa reunassa vanha myllyttämö (1945). Vanha tehdas (1899) ja konttori (1912) alueen keskellä, takana tuotantoalue jossa kemiallinen tehdas (1941) ja pilottilaboratorio (1949) apurakennuksineen. Oikeassa reunassa asuinrakennus ns. ”sikala” (1952), joka purettiin 2001. Tumma alue vasemmassa yläkulmassa on Pukinjärvi.

Ilmakuva noin vuodelta 1967. Kuvassa näkyvät samat rakennukset kuin edellisessä piirroksessa. Lisäksi oikeassa reunassa pilkottaa yksi porttitiien varren asuinrakennuksista, joka ainoana kolmesta on vielä nykyään jäljellä. Vanha tehdasrakennus keskellä on rapattu valkoiseksi.

Torjunta-ainetehdas vuodelta 1968.

Polyelektrolyyttitehdas (taustalla), v. 1979.

1972 - : Kemiran aika

Kemiran perustaminen

Kemira, silloinen Valtion Rikkihappo- ja Superfosfaattitehtaat, perustettiin 1920. Itsenäistyneen maan maatalous- ja teollisuuspolitiikkaa hahmoteltaessa todettiin oma rikkihappoteollisuus muun teollisuuden kehittymiselle välttämättömäksi; mm. valtion Vihtavuoreen perustama ruutitehdas tarvitsi rikkihappoa. Halvan rikkihapon saaminen lannoiteteollisuudelle oli tarpeen, kun pyrittiin parantamaan maan viljaomavaraisuutta. Superfosfaatin valmistukseen tarvittava raakafosfaatti jouduttiin tuomaan ulkomailta. Rikkihappotehdas alkoi toimintansa Lappeenrannassa ja superfosfaattitehdas Kotkassa. Vuoden 1933 alusta tehtaat muutettiin osakeyhtiöksi, joka toimi vuoteen 1968 asti maatalousministeriön, ja sen jälkeen kauppa- ja teollisuusministeriön alaisena.

Uusille alueille yritysostojen ja fuusioiden kautta

Yritysostojen ja fuusioiden kautta yhtiö laajeni 1960-luvulta lähtien. Titaanidioksidia valmistava Vuorikemia Oy ostettiin tytäryhtiöksi ja fuusioitiin 1968. Typpiteollisuutta Oulussa vuodesta 1952 harjoittanut Typpi Oy sulautettiin yhtiöön vuonna 1971. Fuusioon liittyen Rikkihappo Oy nimi muutettiin 1972 Kemira Oy:ksi. Samana vuonna aloitti Espoon tutkimuskeskus toimintansa. Tikkurilan Väritehtaat Oy (aik. Oy Schildt & Hallberg Ab) ostettiin 1972. Valkeakoskella kuituteollisuutta harjoittava Säteri Oy ostettiin 1974 ja fuusioitiin yhtiöön seuraavana vuonna. Säteri Oy:stä luovuttiin kesällä 1997. 1970-luvun lopussa Kemiran henkilökuntaa oli kaikkiaan liki 7000.

1980-luvulla tapahtui kehitystä myös kotimaassa, uusia tehtaita rakennettiin ja tuotantoa laajennettiin.

Kansainvälistyminen

Kemiran kansainvälistyminen alkoi 1960-luvulla, jolloin yhtiö aloitti pienimuotoista lannoitevientä. Samalla vuosikymmenellä tytäryhtiöksi ostetulla Vuorikemia Oy:llä (nyk. Kemira Pigments Oy) vienti oli alusta asti merkittävässä asemassa.

Kemiran merkittävimmät ulkomaiset yritysostot suuntautuivat 1980-luvulla lannoiteteollisuuteen.

Rakennemuutos ja uusi strategia

Kemiran tulosryhmät yhtiöitettiin 1.1.1994. Uudet yhtiöt olivat Kemira Oy (konsernihallinto), Kemira Chemicals Oy, Kemira Pigments Oy, Kemira Agro Oy, Kemira Fibres Oy, Kemira Metalkat Oy, Kemira Safety Oy, Vihtavuori Oy ja Kemira Engineering Oy.

Vuonna 1997 Kemira päätti myydä koko Vihtavuori Oy:n osakekannan valtiolle ja luopua viskoosikatkokuitutuotannosta.

Yhtiön hallituksen uuden strategialinjauksen mukaan Kemira hakee kasvua paperi- ja sellukemikaaleista, vedenpuhdistuskemikaaleista sekä maaleista. Painopistealueita ovat myös erikoislannoitteet ja teollisuuskemikaalit. Sekä titaanidioksidipigmenteille että typpilannoitteille

etsitään ratkaisuja yhteistyö- tai omistusjärjestelyistä samoin Tikkurila CPS:n kasvumahdollisuuksia edistetään omistusjärjestelyjä muuttamalla.

Yhtiön pääjohtajat

Ins. Felix Hedman, 1920-1935

Dipl.ins., vuorineuvos Fredrik Gustaf Hackzell, 1935-1954

Maat. ja metsät. kand., vuorineuvos Martti Hovi, 1955-1975

Maat. ja metsät. tri, vuorineuvos Yrjö Pessi, 1975-1990

Dipl.ins., vuorineuvos Heimo Karinen, 1991-1999

Dipl.ins. Tauno Pihlava, 2000-2004

Ekon., vuorineuvos Lasse Kurkilahti, 2004-2007

Harri Kerminen, DI, MBA , 2008-

2. TEHDASALUE SOSIAALISENA YMPÄRISTÖNÄ

Jo vuonna 1947 oli tehtaalla työsuojelukomitea. Sodasta lähtien tehtaalla oli myös oma vapaapalokunta, joka oli aktiivisesti toiminnassa vielä 1970-luvulla.

Tehtaan palomiehet paloaseman edustalla.

Palomiehet harjoittelevat. Taustalla talonmiehen asuinrakennus.

Talonmies Iisakki Hakko.

1940- ja 50-luvulla tehdasalueelle rakennettiin useita asuinrakennuksia. Alueella asuvat muodostivat oman yhteisönsä, jolla oli vilkasta toimintaa. Yksi niistä oli johtoportaan rouvista koostuva ompeluseura eli "kapaloseura", joka ompeli tehtaan työntekijöiden lapsille vaatteita ym. tarpeellista. Lisäksi tehtaalla oli yhteiset juhannus-, joul- ja lastenjuhlat, ja mm. poikien klubi pöytätennispöytineen ja ampumaratoineen. Tehtaan työntekijöille järjestettiin myös urheilukilpailuja. Saaristosta Mikkelinsaarilta hankittiin kesähuvila työntekijöiden käyttöön.

Tehtaan työntekijöiden keskuudessa elävät yhä tarinat kummittelevasta talonmies Iisakki Hakosta sekä eräästä tehtaanjohtajasta, joka hevoskyydillä lähti iltaisin kaupungille. Hevonen osasi illan päätteeksi tulla kotiin ilman ohjastusta.

Heti portin sisäpuolella oli 3 kpl 1940-50-luvun vaihteessa rakennettuja henkilökunnan paritaloja.

Kaksi taloa purettiin v. 1988.

Yksi taloista on vielä jäljellä, nyt tyhjillään. Siinä on ollut myös lääkäriasema ja ATK-koulutustiloja.

Asuinrakennusten yhteydessä oli asukkailla myös omia puutarhoja ja ryytimaita.

3. RAKENNUSKANTA

Kemiran alueen rakennuskannasta inventoitiin suurin osa. Katokset, osa varastorakennuksista sekä pumppaamot jätettiin inventoinnin ulkopuolelle. Inventointi oli pintapuolinen, rakennuksissa ei pääasiassa käyty sisätiloissa. Puretuista rakennuksista on tietoja tämän luvun lopussa siltä osin kuin niitä saatiin kerättyä.

Numerointi seuraa tehdasalueen omaa numerointia. Tehdasrakennusten numeroiden edessä on T-kirjain, varastorakennusten edessä V-kirjain ja henkilöstörakennusten edessä H-kirjain. Historiatiedot kerättiin pääasiassa julkaistusta kirjallisuudesta, rakennusten tiedot ovat peräisin Kemiran arkistosta.

Rakennuskanta koostuu hyvin eri-ikäisistä ja erikokoisista yksiköistä. Vanhin on rakennettu 1800-luvun puolella ja uusin 1980-luvulla. Joitakin rakennuksia on muutettu tai laajennettu merkittävästi ja nämä tiedot on pyritty keräämään. Rakennusten käyttötarkoituksetkin ovat vaihdelleet.

Alun perin olutpanimona toiminut tehdasalue sijaitsi etäällä asutuksesta mutta kuitenkin riittävän lähellä kaupunkia kuljetuskustannusten minimoimiseksi. Veden läheisyys oli tuotannolle tärkeää, jolloin sijainti Pukinjärven rannalla oli luonnollinen valinta. Syrjäinen sijainti valtakunnallisessa mielessä lienee ollut eduksi, kun alueelle päätettiin sota-aikana sijoittaa kaasusuojeluvarikko. Sodan jälkeen tehdasalue profiloitui torjunta-aineiden ja myöhemmin paperikemikaalien valmistuspaikaksi, jolloin sijainti Pukinjärven rannalla oli jälleen eduksi. Nykyisin asutus on levittäytynyt yhä lähemmäs tehdasaluetta. Kemiallisen tehtaan varoalueet rajoittavat kuitenkin kokoontumisrakennusten rakentamista tehtaan läheisyyteen.

Vanhimmat rakennukset ovat tiilirakenteisia ja –pintaisia. Henkilöstörakennuksista suuri osa on puurakenteisia. Uudemmat tehtaot ja hallit ovat pääosin betoni- ja teräsrakenteisia. Rakennuskanta ei anna yhtenäistä vaikutelmaa. Rakennukset on sijoitettu maastoon kolmelle eri osa-alueelle. Korkein kohta on jätetty rakentamatta, mutta vanhin tehdas on sijoitettu sen lähelle ja se muodostaa alueen ytimen. Tuotantoalue sijaitsee sen takana erikseen aidatulla alueella turvallisuussyistä. Ytimen etupuolella portista tultaessa vasemmalla sijaitsee pääasiassa varastointiin keskittynyt alue, jolla on sijainnut myös tuotantoa palvelevia tutkimusrakennuksia ja –alueita. Asuinrakennukset ovat keskittyneet lähelle porttia ja päärakennusta. Nykyisin Kemiran tuotanto on supistunut ja suuri osa rakennuksista on vuokrattu ulkopuolisille toimijoille etenkin alueen etuosassa. Osa rakennuksista on tyhjillään.

Alueen luonnonympäristö on pääosin luonnontilaista, osittain kuitenkin hoidettua puistomaista ympäristöä. Puistojen osuus on ollut aikaisemmin suurempi. Esimerkiksi asuinrakennuksilla oli omat puutarhat ja kasvimaat, joita ei enää ole olemassa. Alueelle on istutettu erikoisia puulajeja, joiden juurella on nimikyltit. Niiden tarkempi historia ei ole selvillä. Luonnonympäristöstä on valmistunut oma inventointinsa.

Tuore ilmakuva Kemiran alueesta.

1. HTV1 Päärakennus, vanha Kronanin tehdas

Ölbryggeriet Kronan.

Toukokuussa 2010 samalta suunnalta kuin vanha kuva.

Liikemies Aino Lindeman rakensi v. 1898-99 olutpanimon kilpailemaan läheisen Bockin panimon kanssa. Panimon nimenä oli Vaasan Höyrypanimo Osakeyhtiö / Vasa Ångbryggeri Aktiebolag, mutta kansan suussa se sai nimen Kruunu (Kronan) ensimmäisen olutmerkkinsä mukaan. Rakennuksen suunnittelijaa ei tiedetä, mutta se saattaa olla ruotsalaisen insinöörin suunnittelema kuten Bockin panimokin. Vuonna 1903 Bock osti kilpailijansa ja jatkoi toimintaa samalla paikalla.

Vuonna 1910 perustettiin Hiivatehdas Oy Kruunu (Kronan Jästfabriksaktiebolag). Tehdas työskenteli panimon ennen käyttämissä tiloissa, mutta nyt valmistettiin hiivaa ja spritiä, jonkin verran myös muita tuotteita kuten esim. Kruunun "herraskartanoviinaa".

Kieltolaki astui voimaan 1.6.1919 ja valtio otti vähitellen hallintaansa maan hiivatuotannon. Hiivatehdas Oy Kruunun osakkaat myivät tehtaansa valtiolle v. 1919. Valtio jatkoi toimintaa huonokuntoisissa tiloissa. Tehdas korjattiin vuonna 1921, mutta tuotanto ei ollut kannattavaa. Vuonna 1926 tuotanto lopetettiin Kruunun tehtaalla.

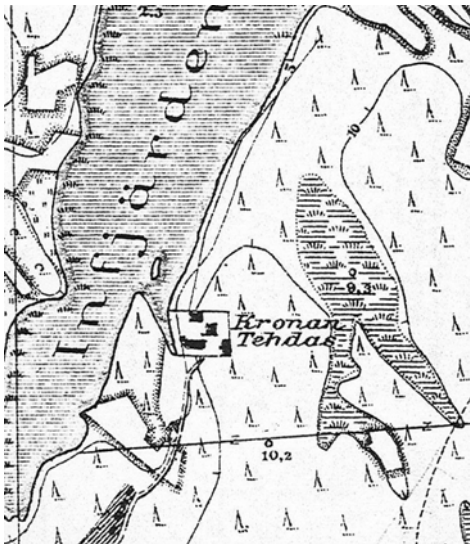
Vuonna 1939 tehtiin päätös Kss. (kaasusuojelu) varikon perustamisesta Vaasaan. Kaasunaamarien valmistus aloitettiin vanhassa panimorakennuksessa, joka suurin kustannuksin muutettiin uuteen tuotantoon sopivaksi. Osa koneista tuotiin Helsingissä sijaitsevasta kaasunaamaritehtaasta, jota pommitukset olivat vaurioittaneet. Sotavuosina 1939 - 1944 valmistettiin myös muita sodankäyntiin tarpeellisia tuotteita. Suojaintuotanto jatkui samassa rakennuksessa vuoteen 1975 saakka, jolloin uusi suojaintehdas valmistui.

Rakennus on pääosin tiilirakenteinen. Rakennusta on jatkettu ainakin vuonna 1943, jolloin tulipalon tuhoama siipiosa rakennettiin uudelleen entistä korkeampana. Vuoden 1967 ilmakuvassa näkyy, että rakennus on tuolloin ollut rapattu ja maalattu valkoiseksi. Pohjoisosaa on korotettu 1987.

Nykyisin rakennus toimii alueen päärakennuksena, jossa sijaitsee toimistotiloja, neuvottelutiloja, ruokala sekä laboratorioita. Sisätiloja on muutettu useaan eri otteeseen. Julkisivuissa erityisesti ikkunoita on muutettu.

Rakennus on teollisuushistoriallisesti ja maisemallisesti arvokas ja se on suojeltu voimassaolevassa asemakaavassa merkinnällä sr-5.

Karttaote 1920-luvulta. Päärakennus eteläreunalla.

Tehdas sota-aikana suojaväreissä.

Tehdas pohjoisesta. Uusin laajennus oikealla. Toukokuu 2010.

Päärakennus portilta lähestyttäessä. Toukokuu 2010.

Tehdas ennen vuotta 1942, siipiosa on matala.

Tulipalo siipiosassa vuonna 1942.

2. H1, ATK-keskus, vanha konttori

Ilmakuva vuodelta 1967, vanha konttori keskellä.

ATK-keskus koillisesta. Helmikuu 2010.

Rakennus on rakennettu vuonna 1944 kunnossapito-osastoksi (pajaksi) ja hallintorakennukseksi. Siihen aikaan alueella toimi kaasusuojeluvarikko. Rakennus on tiilirakenteinen ja rapattu karkealla rappauksella. Suunnittelija ei ole tiedossa. Rakennus on säilyttänyt ulkoisen ilmeensä melko hyvin. Nykyisin rakennuksessa on ATK-keskus, ja konttoritilat on vuokrattu ulkopuolisille toimijoille.

Rakennus on rakennushistoriallisesti arvokas.

Toimituskonttori.

Konttorirakennus 60-luvulla.

2A. H2 Varasto, vanha palokalustovaja

Vaja on rakennettu vuonna 1943. Se näkyy myös edellisen sivun ilmakuvassa vanhan konttorin vasemmalla puolella. Kyseessä on pieni betonirakenteinen vaja, jota nykyään käytetään varastona.

3. H3 Konttori, entinen asuinrakennus

Asuinrakennus näytti alun perin tältä.

Nykyisin tyhjillään oleva rakennus on täysin erinäköinen.

Rakennus valmistui vuonna 1912 asuinrakennukseksi. Se on luultavasti rakennettu jollekin hiivastehtaan johtoon kuuluneelle henkilölle tai henkilöille. Siinä oli korkea tiilirakenteinen kivijalka, pieniruutuiset ikkunat ja korkea aumakatto. Luultavasti 50-luvulla rakennus koki valtavan muodonmuutoksen tai rakennettiin uudelleen vanhalle kivijalalle. Rakennus on nykyisin kaksikerroksinen, kivijalka on rapattu ja ikkunat ovat 50-luvulle tyypillisesti kaksi- tai kolmiosaiset. Talon nurkalla seisovan rautapilarin sijainnin perusteella voidaan olettaa, että kyse on samasta rakennuksesta.

Rakennusta on käytetty konttorirakennuksena ja se on nykyisin tyhjillään.

Rakennuksella on kulttuurihistoriallista arvoa.

Konttori toukokuussa 2010.

Ilmakuva vuodelta 1967, konttori näkyy päärakennuksen takana.

4. H4 Autotalli, vanha paloasema

Toukokuu 2010.

Tehdasalueen vapaapalokunnan palomiehet.

Nykyisin autotalliksi vuokrattu tiilirakenteinen pieni rakennus on rakennettu 1920 ja siinä toimi alun perin kauppa. Sodasta lähtien tehdasalueella toimi oma vapaapalokunta. Tätä piestä rakennusta kutsutaan paloasemaksi, mutta kuva oikealla osoittaa, että ainakin jossain vaiheessa paloasema on ollut jonkun suuremman tiilirakennuksen yhteydessä.

Helmikuu 2010.

5. H5 Sauna

Toukokuu 2010.

Helmikuu 2010.

Saunarakennus rakennettiin vuonna 1950 työntekijöiden käyttöön. Vuonna 1972 saunaa laajennettiin tai toista kerrosta uusittiin Polyplanin suunnitelmin. Toiseen kerrokseen sijoitettiin edustusauna. Pohjakerroksen sauna oli työntekijöiden käytössä vielä 1980-luvulla.

Ilmakuva noin vuodelta 1967. Sauna näkyy vasemmassa ylänurkkauksessa.

6. H8 Portti

Vanha portti. Taustalla tehtaan asuinrakennuksia.

Uusi portti vuodelta 1984.

Vanha porttirakennus oli ehkä sodan aikana rakennettu. Uusi portti rakennettiin vuonna 1984 ja sen suunnitteli Polyplan. Kaikki liikenne tehdasalueelle kulkee miehitetyn portin kautta.

Vanha portti tehdasalueen sisältä päin kuvattuna.

Portilta vanhalle tehtaalle johtava tie kunnostettiin 50-luvulla.

7. H9 Metallipaja ym.

Kuva vuodelta 1961, kaupunkisuunnittelu. Metallipaja näkyy pitkänä rakennuksena yläoikealla.

Pajarakennus on pitkä ja kapea, useista eri-ikäisistä osista koostuva tiilipintainen rakennus. Metallipajan vanhimmat osat on rakennettu vuosina 1943 (pakkaamo) ja 1945 (metallipaja). Autotalli rakennettiin vuonna 1956. Vuonna 1970 Å. Sjövall suunnitteli muutoksen, jossa kapeampi laboratorio-osa levennettiin muun rakennuksen levyiseksi. Yläkuvassa näkyy tilanne ennen muutosta. Nykyisin osa rakennuksesta on tyhjiällä, osa vuokrattuna ulkopuoliselle toimijalle.

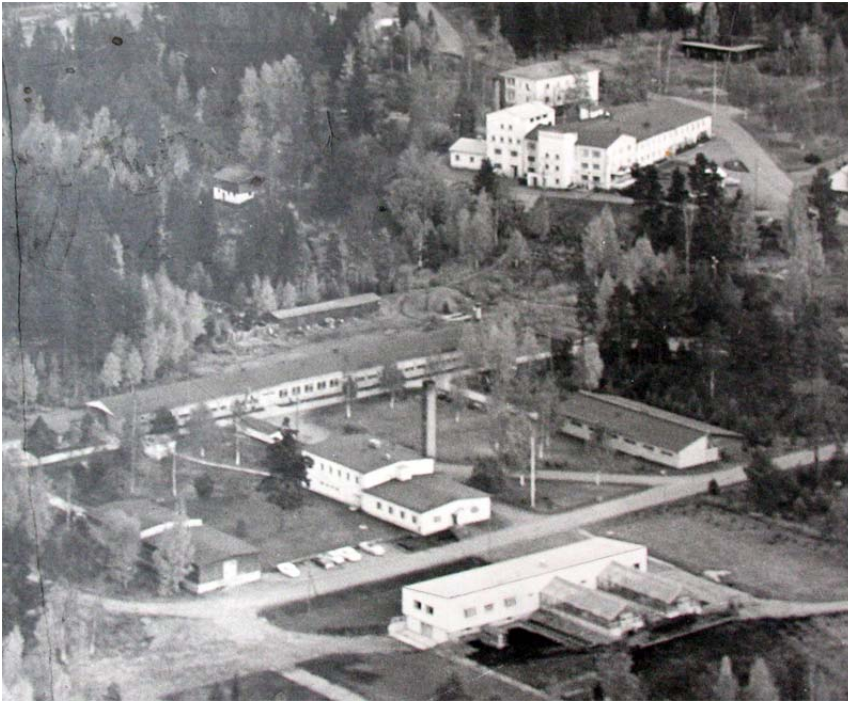
Paja tehtaanimäeltä kuvattuna, helmikuu 2010.

Paja etelästä kuvattuna. Kaunis puurivi rajaa viheraluetta.

8. H11 Entinen mikrobiologinen laboratorio

Ilmakuva noin vuodelta 1967. Mikrobiologinen laboratorio kasvihuoneineen kuvan alareunassa.

Tiilirakenteinen, pulpettikattoinen mikrobiologinen laboratorio rakennettiin vuonna 1961. Sitä kutsuttiin silloin fysikaaliseksi laboratoriolle. Siinä oli mm. kaksi kasvihuonetta tehtaiden tuotteiden tutkimista ja kehittämistä varten. Rakennuksen takana sijaitsi ns. tikkupelto, jossa testattiin puunkyllästysaineita.

Rakennus on tyhjillään ja Kemira haluaisi purkaa sen.

9. A5 Entinen asuintalo

Asuinrakennuksia oli alun perin kolme.

Viimeinen säilynyt asuinrakennus.

Kolme lähes identtistä asuinrakennusta (paritaloa) rakennettiin vuonna 1952 heti portin sisäpuolelle tehtaan työsuhdeasunnoiksi. Rakennuksiin liittyi myös hoidettuja puutarha-alueita. Kaksi rakennuksista purettiin 80-luvulla. Viimeisessä asuinrakennuksessa sijaitsivat ATK-koulutustilat ja lääkärikeskus, mutta nykyisin se on tyhjiällä ja halutaan purkaa. Rakennus edustaa 50-luvun hillitysti detaljoitua asuntoarkkitehtuuria ja on säilyttänyt tyylipiirteensä hyvin.

Rakennus on kulttuurihistoriallisesti arvokas.

Asuinrakennus tehtaan puolelta kuvattuna.

Asuinrakennus sisääntulotieltä päin kuvattuna.

10. V1 Varasto

Ilmakuva vuodelta 1961. V1 oikealla alhaalla.

Puoliksi tiili- ja puoliksi puurakenteinen varasto V1 rakennettiin vuonna 1949. Sitä käytetään nykyisin tehdasalueen kunnossapitotarvikkeiden varastointiin.

11. V2 Asiakslaittehalli

Ilmakuva vuodelta 1961. V2 vasemmassa reunassa.

Asiakslaittehalli V2 on entinen pakkaustarvikevarasto, joka on rakennettu tehtaan ollessa Rikkihappo Oy, vuonna 1967. Rakennus on osittain puu-, osittain tiiliverhoiltu.

V2:n tiilipääty.

V2:n puuverhoiltu pääty.

12. V3 Tuotevarasto

Ilmakuva 1990-luvulta. Tuotevarasto V3 keskikohdasta vasemmalla.

Tuotevarasto on rakennettu vuonna 1970 arkkitehtitoimisto Osmo Solansuun piirustuksien mukaan. Se on levyverhoiltu betonirakennus, johon liittyy matalampi tiilinen toimisto-osa.

13. V20 Varasto

Entinen rehufosfaattivarasto vuodelta 1939.

14, 15, 16: V21, V23, V26 Raaka-ainevarastot

V20 punainen halli vasemmalla, V21, V23 ja V26 rivissä oikealla.

Kolme lähes samanlaista varastoa on rakennettu riviin vuosien 1960 ja 1966 välillä raaka-aineiden varastointia varten. Yhdelle niistä (V26) on haettu purkulupaa 2010.

17. T4 Vanha myllyttämö

Vanha myllyttämö kuvan yläreunassa. Ilmakuva vuodelta 1961.

Vanha myllyttämö on tiilirakenteinen pieni T:n mallinen rakennus, joka on rakennettu vuonna 1945. Korkea osa on nykyisin tyhjiällä, matala osa varastona.

Rakennuksella on rakennushistoriallista arvoa.

Myllyttämön korkea osa.

Matala osa myllyttämön takana.

18. T5 Jauhepakkaamo

Jauhepakkaamo korkea rakennus vasemmassa alakulmassa. Ilmakuva 1990-luvulta.

Nykyinen jauhepakkaamo on entinen torjunta-ainetehdas vuodelta 1969. Siihen liittyy matalampi varasto-osa. Tiilirakenteisen tehtaan on suunnitellut arkkitehtitoimisto Osmo Solansuu.

Tehdasrakennuksella on teollisuushistoriallista ja maisemallista arvoa.

19. T20 Pilottilaboratorio, sosiaalitilat

Pilottilaboratorio kuvassa keskellä, savupiipun vasemmalla puolella. Ilmakuva 60-luvun lopulta.

Ensimmäinen paperikemikaali syntetisoitiin vuonna 1949 ja otettiin tuotantoon 1950-luvulla. Tuotannon monipuolistamiseksi päätettiin Vaasan tehtaiden laboratoriosta muodostaa yhtymän keskuslaboratorio. Vuonna 1949 rakennettua pilottilaboratoriota on laajennettu vuonna 1962 ja 1980-luvun lopulla. Siihen liittyy osa H22, jossa on sosiaalitiloja. Rakennuksessa on myös varastotiloja.

Pilottilaboratorion tiilinen osa on maisemallisesti arvokas.

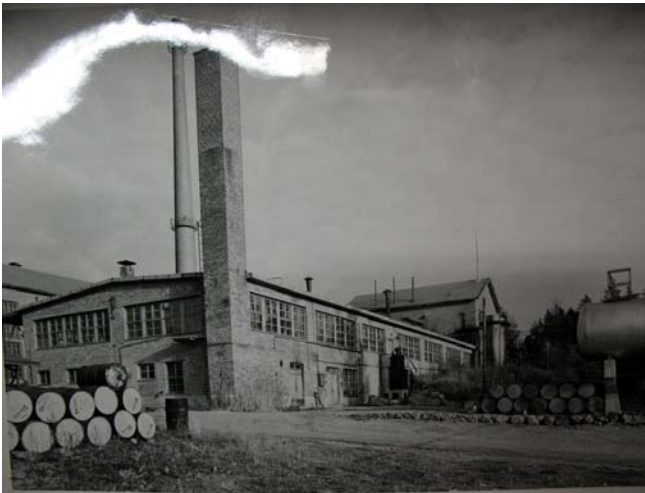
20. T21 Kemiallinen tehdas

90-luvun ilmakuva tuotantoalueesta. Kemiallinen tehdas T:n muotoisena keskellä.

Kemiallinen tehdas on tiilirakenteinen ja rakennettu vuonna 1941. Sitä on laajennettu tiilisellä osalla T26 ja kahdella varasto-osalla V56 ja V57 vuonna 1986.

Kemiällisen tehtaan vanhimmalla osalla on teollisuushistoriallista arvoa.

Kemiällisen tehtaan matalampi osa.

Tehtaan korkea osa oikealla, taustalla vasemmalla pilottilaboratorio. Äärimmäisenä oikealla höyryvoima-asema.

Matala osa oikealla, taustalla pilottilaboratorio.

Korkea osa. Vasemmalla vuoden 1986 laajennus.

21. T22 Nestepakkaamo

90-luvun ilmakuvassa tuotantoalue pohjoisesta päin kuvattuna. T22 ja T24 näkyvät matalina vaaleina rakennuksina tuotantoalueen ja metsäkaistaleen välissä, kuvan yläreunassa.

Nestepakkaamo on rakennettu useassa vaiheessa vuosina 1941 – 1959 ja se oli alun perin savupaja. Rakennus on matala, rapattu ja väriltään vaaleanpunainen.

T22 vasemmalla, taustalla V28.

T22 etualalla, taustalla tuotantoalueen portti ja T24.

22. T23 Polyelektrolyyttitehdas

90-luvun ilmakuvassa tuotantoalue pohjoisesta päin kuvattuna. Polyelektrolyyttitehdas T23 on korkea valkoinen rakennus kuvan keskellä.

Useiden vuosien harkinnan ja sopivan valmistusmenetelmän etsimisen jälkeen ostettiin lisenssi polyelektrolyyttien valmistusmenetelmälle ja Vaasaan rakennettiin polyelektrolyyttitehdas vuonna 1979. Rakennusta on laajennettu varastoilla V50 ja V59 vuonna 1992.

23. T24 Puusepän verstaas

90-luvun ilmakuvassa tuotantoalue pohjoisesta päin kuvattuna. T22 ja T24 näkyvät matalina vaaleina rakennuksina tuotantoalueen ja metsäkaistaleen välissä, kuvan yläreunassa.

T24 puusepän verstaas on rakennettu vuonna 1941 ja se on vuokrattu ulkopuoliselle käyttäjälle. Se on T22:n tapaan rapattu ja maalattu vaaleanpunaiseksi.

T24 vasemmassa reunassa, taustalla tuotantoalueen portti.

T24, taustalla T22.

24. T25 Erikoiskemikaalitehdas

90-luvun ilmakuvassa tuotantoalue pohjoisesta päin kuvattuna. Erikoiskemikaalitehdas on oikeassa alakulmassa.

Erikoiskemikaalitehdas on rakennettu vuonna 1985 ja laajennettu 2004. Siihen liittyvät henkilöstö- ja varistorakennukset H27, H28, V54 ja V53.

25. H20 Höyryvoima-asema

Ilmakuva noin vuodelta 1967. Höyryvoima-asema on savupiipun juurella, sen takana.

Höyryvoima-asema H20 on rakennettu vuonna 1951. Se on tiilirakenteinen pieni rakennus, johon liittyy korkea savupiippu. Rakennusta on laajennettu molemmista päistä myöhemmin, mutta arkistossa ei ollut tietoa, milloin.

Höyryvoima-asemalla ja savupiipulla on teollisuushistoriallista ja maisemallista arvoa.

Numeroimaton Scott Healt & Safety Oy

Ilmakuva 90-luvulta. Scottin rakennus on suuri, tasakattoinen rakennus kuvan oikeassa reunassa.

Nykyisin Scott Health&Safety'n hallinnoima rakennus on vanha suojaintehdas vuodelta 1975.

Purettuja rakennuksia

Ilmakuvasa noin vuodelta 1967 näkyy oikeassa yläkulmassa asuinrakennus, joka rakennettiin tehtaan työntekijöille vuonna 1952. Siinä oli yhteensä 6 asuntoa. Rakennusta kutsuttiin sikalaksi, koska rakennus oli vuorattu sementtiolkilevyillä ja rapattu. Rakennus purettiin kosteusvaurioiden takia vuonna 2001. Pohjanmaan museon rakennusinventoijat kävivät kuvaamassa rakennuksen ennen sen purkamista. (kuva alla)

Lisäksi 1980-luvulla purettiin kaksi asuinrakennusta portin vierestä, kuva alla.

Olutpanimon ja hiiivatehtaan aikaisista rakennuksista suurin osa on purettu, kuvia raportin historialuvussa.

4. ARVOTUS

Arvotusperusteista

Rakennuksia arvotettaessa niitä on tarkasteltu koko alueen historian pohjalta. Arvottaminen on tässä vaiheessa inventoijan itsensä subjektiivinen käsitys alueen arvoista, ja arvotustyötä tulee jatkaa laajemmassa ryhmässä kaavoituksen ja poliittisen päätöksenteon yhteydessä. Tämä inventointi ei anna riittävästi tietoa kattavan arvioinnin tekemiseen, mutta olen pyrkinyt löytämään alueen luonteen ja historian kannalta olennaisimmat ja kuvaavimmat arvot ja niitä ilmentävät rakennukset. Museoviraston inventointiohjeiden mukaisesti arvottaminen on kirjattu sanalliseen, kuvailevaan muotoon, ilman ”paremmuusjärjestystä” ja suojelusuosituksia.

Olen käyttänyt muutamia arvoryhmiä kuvaamaan rakennusten arvoja. Historialliset arvot perustuvat siihen, miten ympäristö, kohde tai yksittäinen rakennus ilmentää eri historiallisia prosesseja, kehityskulkuja ja ilmiöitä. Teollisuushistorialliset ja rakennushistorialliset arvot ovat historiallisten arvojen osa-alueita.

Kulttuurihistorialliset arvot voivat liittyä säilyneisyyteen, rakennustaiteeseen ja esteettisyyteen tai identiteetti- ja symbolimerkitykseen. Ympäristölliset ja maisemalliset arvot liittyvät kaupunkirakenteeseen ja -kuvaan, maisemarakenteeseen ja -kuvaan kokonaisuuksina, mutta myös esimerkiksi kaupunkitilan kannalta tärkeisiin yksittäisiin rakennuksiin tai piirteisiin.

Arvokkaat rakennukset Kemiran tehdasalueella

Koska alueella on pitkä ja monivaiheinen historia, on sillä myös monenlaisia arvoja.

HTV1: Itsestään selvästi alueen vanhimmalla rakennuksella, alun perin olutpanimoksi rakennetulla päärakennuksella on teollisuushistoriallista arvoa. Lisäksi rakennus on maisemallisesti arvokas ja sillä on symbolimerkitystä. Rakennus sijaitsee maisemallisesti näkyvällä ja hallitsevalla paikalla. Se on toiminut alueen päärakennuksena lähes koko olemassaolonsa ajan. Monista muutoksista johtuen rakennuksella ei juuri ole säilyneisyysarvoja, mutta siinä on runsaasti historiallisia kerrostumia. Rakennus on suojeltu nykyisessä asemakaavassa merkinnällä sr-5.

H1: Vanha konttorirakennus on rakennushistoriallisesti arvokas ja sillä on symbolimerkitystä. Se edustaa rakentamisaikansa korkeatasoista suunnittelua ja rakennustekniikkaa. Sen asema entisenä kaasusuojelutarvikon hallintorakennuksena tuo sille symbolimerkitystä. Rakennus on ulkoisesti säilyttänyt ilmeensä hyvin.

H3: Asuinrakennukseksi rakennettu ja myöhemmin konttoriksi muutettu H3 on kulttuurihistoriallisesti arvokas. Vaikka rakennus on täysin muutettu tai jopa rakennettu uudestaan 1950-luvulla, se kuvaa tehdasalueen kehitystä erityisesti sosiaalisen ympäristön osalta. Konttori on ollut alueen sosiaalisen elämän keskus.

A5: Asuinrakennukseksi rakennettu ja myöhemmin lääkärikeskuksena ja koulutustiloina toiminut A5 on kulttuurihistoriallisesti arvokas. Se kertoo tehdasmiljööstä sosiaalisena ympäristönä ja on ulkoisesti hyvin säilynyt 50-luvun asuntoarkkitehtuurin edustaja.

T4: Vanha myllyttämö on rakennushistoriallisesti arvokas. Se on rakentamisajalleen tyypillinen, pieni tehdasrakennus, joka on ulkoisesti säilynyt hyvin.

T5: Entinen torjunta-ainetehdas on teollisuushistoriallisesti ja maisemallisesti arvokas. Se edustaa 70-luvun laadukasta ja esteettistä tehdassuunnittelua ja sillä on maisemassa hallitseva asema.

T20: Pilottilaboratorio on maisemallisesti arvokas. Rakennus on tuotantoalueen hallitsevin rakennus. Rakennuksella saattaa olla myös rakennusteknisiä ja muita arvoja, joita ei tämän inventoinnin puitteissa selvitetty.

T21: Kemiallinen tehdas on teollisuushistoriallisesti arvokas. Se ilmentää alueen historiaa ja sillä on symbolimerkitystä alueen käyttötarkoituksen muutoksesta kertovana rakennuksena. Suojaintuotannosta alettiin siirtyä kemianteollisuuteen sotien jälkeen.

H20: Höyryvoima-asema on teollisuushistoriallisesti ja maisemallisesti arvokas. Rakennus ilmentää tehdasalueen prosesseja ja ilmiöitä. Rakennukseen liittyvällä savupiipulla on voimakas maisemallinen vaikutus.

KIRJALLISUUSLUETTELO

Hagman Ingalill (toim.): *Dragnäsbäck – en småstad i staden*. Vaasa 2005.

Hoving, Victor: ”*Vaasa 1852 – 1952*.” Helsinki 1956.

Klockars, R-E: ”*Rikkihappo Oy:n Vaasan tehtaiden tuotannosta*.” Eripainos Teknillisen Aikakauslehden n:osta 14-15/1961.

Klockars, R-E: ”*25 vuotta suoja- ja torjunta-ainetuotantoa*.” Vaasa 1965.

Koskimies ym. (toim.): ”*Vaasan historia IV 1852 – 1917*.” Vaasa 2006.

Seppälä, Eeva: ”*Leipää ja ruutia - Kemira Oy 1920 – 1945*.” Forssa 1995.

Seppälä, Eeva: ”*Lujalla maalla – Kemira Oy 1945 – 1980*.” 1999.

Tarkkinen, Sirpa (toim.): ”*Vaatimaton koti täynnä lämpöä ja aurinkoa – lastenkotityötä 150 vuotta Vaasassa*.” Vaasa 2004.

<http://www.kemira.com/fi/aboutus/history/pages/default.aspx>

**Kemiran alueen rakennusten
tietoja**

Rak no	Rak.aika	Muutokset/ lisärak.	Suunnittelija	Käyttötarkoitus	Muuta
HTV1	1899	1943		päärakennus, toimistot, ruokala, laboratorioita, neuvottelutilat	1943 rakennettu siipi osiin lisää kerroksia
H1	1944			vuokralaisia konttoritiloissa, ATK keskus	Tiloissa ollut joskus paja (kunnossapito osasto) sekä hallinto
H2	1943			varasto	vanha palokalustovaja
H3	1912			konttori tiloja, nyt tyhjillään	Aikaisemmin A2, asuinrakennus vanha paloasema, ilmeisesti rakennuksessa on ollut aluksi kauppa.
H4	1920			vuokrattu autotalliksi	1972, 2 kerros. Alakerran sauna työntekijöiden käytössä vielä 80-luvulla. Yläsauna ns. edustussauna.
H5	1950	1972		sauna	
H8	1984		Polyplan	portti	
H9	1943	1945, 1956, 1970		metallipaja, toiminto, sos , tila tyhjillään	Alkuperäiseen rakennukseen on liitetty uusia osia monessa eri vaiheessa. Vanhin osa oli pakkaamo 1943. metalli paja 1945. Autotalli 1956. 1970 (Å.Sjövall) on nykyisen tyhjillään olevan pilot labran kohtaan tehty muutoksia, joko yhdistetty eri osia yhteen tai tässä kohdassa ollut kapea käytävä osa on levennetty.
H11	1962			tyhjillään	entinen mikrobiologinen laboratorio.
A5	1952			tyhjillään	entinen asuintalo, jossa myöhemmin ATK koulutustilat sekä lääkäriasema
V1	1949			varasto, kunnossapito tarvikkeet	
V2	1967			asiakaslaitehalli	entinen pakkautarvikevarasto
V3	1970		Arkkitehti tsto Osmo Solansuu	tuotevarasto	
V20	1939			varasto, osittain vuokrattu	ennen rehufosfaattivarasto
V21	1960			raaka-aine varasto	V21 on vuodelta 1960 ,
V23	1960 tai 1966			raaka-aine varasto	V23 ja V25 joko vuodelta 1960 tai 1966
V26	1961 tai 1966			raaka-aine varasto	V23 ja V25 joko vuodelta 1960 tai 1966
T4	1945			korkeaosa tyhjänä, matala varasto	vanha myllyttämö
T5	1969		Arkkitehti tsto Osmo Solansuu	jauhepakkaamo	vanha torjunta.-ainetehtas ja varasto
T20	1949	1962		varasto, sos tilat, pilotti laboratorio	1962 laajennuksessa lisäosa tehtaaseen sekä H22 (sos tilat).Sos tiloja laajennettu myös 1980 luvun lopulla.
T21	1941	1986		kemiallinen tehdas	T26, V56 ja V57 rakennettu 1986.

T22	1941-1959		nestepakkaamo	rakennettu ilmeisesti monessa osassa, aikaisemmin savupaja
T23	1979	1992	polyelektrolyytti tehdas	tehtaaseen liittyvät varastot V 50 ja 59
T24	1941		puusepän verstaas, vuokrattu	1992
T25	1985	2004	erikoiskemikaali tehdas	H27, H28, V54 ja V53 , 1985
H20	1951		höyryvoima-asema	
V29	?			puutavaraa???
V48	?			jätealueella oleva katos
V46	?			rantaparakki
V28	?			palavien varasto

